

Г. Л. Чепурна

ПРОБЛЕМА САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ НАРАТИВНОГО ПІДХОДУ

Представлено результати теоретичного аналізу проблеми самопрезентації особистості в наративній психології. Виявлено, що сучасні дослідники розглядають самопрезентацію як одну з фундаментальних концепцій соціальної психології, не обмежуючи її сферу лише маніпулятивною діяльністю задля створення бажаного враження. Наративний підхід визначено як один із пріоритетних напрямків дослідження сучасних моделей самопрезентації. На основі теоретичного аналізу з'ясовано, що наратив визначається основним компонентом соціальної взаємодії та виконує певні функції: передавання соціальних знань та самопрезентації індивіда, саморозкриття, декларування і ствердження індивідуальної системи цінностей, поглядів, переконань. Звернено увагу на те, що в наративному підході самопрезентація розглядається не лише як процес управління враженнями, а і як процес конструювання ідентичності суб'єкта. Обґрунтовується думка, що сконструйована в процесі взаємодії ідентичність відображає як культурні і соціальні норми, так і суб'єктивний погляд індивіда на свою власну історію, завдяки чому вдається згладжувати суперечності, досягати примирення між публічним і особистісним Я. Зроблено висновок, що феномен самопрезентації набуває нової інтерпретації в контексті наративної психології, а застосування наративного аналізу відкриває нові можливості для емпіричних досліджень самопрезентації особистості.

Ключові слова: самопрезентація, наратив, наративна ідентичність, наративна психологія, наративний аналіз.

Проблема. В умовах безперервного потоку інформації, постійних і часто доволі хаотичних змін особливого значення набувають питання ефективності самопрезентації особистості в численних та різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії. Пошук нових напрямків у дослідженні проблеми самопрезентації видається актуальним для соціальної психології завданням як із практичного, так і з теоретичного погляду. Теоретичний прорив у методологічних засадах сучасної соціальної психології значно змінив уявлення про особистість і психіку. Як зазначає вітчизняний дослідник В. О. Климчук, "...відбувається відхід від сприймання особистості як стабільної та структурованої системи з конкретним механізмом розвитку і взаємодії зі світом та наближення до розуміння того, що світ конструюється тут-і-тепер, і "Я" конструюється разом зі світом" [4, с. 5]. Отож постає пи-

тання пошуку нових методів дослідження соціально-психологічних явищ, зокрема феномена самопрезентації особистості.

Сам термін “самопрезентація” (англ. Self-presentation – “Я сам”, “пред’явлення”) увів у науковий ужиток соціолог І. Гофман у 1959 р. Він розглядав самопрезентацію як загальну особливість соціальної поведінки, як постійний процес, що змінює свій характер залежно від цілей актора та обставин. У рамках уявлення “актори і вистава” Гофман запропонував нове поняття – “обличчя” як соціально схвалена представлена ідентичність (див. [5]). Варто зазначити, що ідеї дослідника сприяли становленню нарративної психології.

Сучасна соціальна психологія представлена широким спектром подекуди розрізнених та не узгоджених між собою підходів до проблеми самопрезентації. У вузькому розумінні самопрезентацію розглядають як специфічну діяльність людини в певних ситуаціях, що має усвідомлюваний, маніпулятивний характер [там само]. На думку Н. А. Федорової, більшість існуючих теорій самопрезентації намагаються дати відповідь на питання щодо сутності феномена самопрезентації, внутрішніх механізмів її запуску, взаємозв’язків самопрезентації з іншими психологічними феноменами. Проте поза увагою дослідників залишається факт теоретичного осмислення змістових змін, що відбуваються в процесі самопрезентації в соціальному та міжособовому контекстах [8, с. 206]. Суттєві суперечності зазначеного феномена криються, на думку О. А. Пікульової, у дихотомії “Я зовнішнє – Я внутрішнє” та багатокомпонентній Я-концепції, що лежить в основі змісту процесу самопрезентації. Дослідниця зазначає, що імпліцитно прийняте в психологічній науці настановлення пов’язувати самопрезентацію лише із специфічною діяльністю, спрямованою на усвідомлене керування створеним враженням, значно обмежує сферу дослідження цього психологічного феномена. Вона також наголошує на невідповідності між вузьким розумінням самопрезентації особистості і потребою сучасної людини в розвитку індивідуальної самопрезентаційної компетентності, ефективності кроскультурних комунікацій в умовах інтенсифікації взаємодій [5].

Протягом останніх років у психологічних дослідженнях самопрезентація визнається однією із фундаментальних концепцій соціальної психології, відповідно сфера самопрезентації не обмежується лише маніпулятивною діяльністю задля створення бажаного враження [5; 8]. Наративну психологію розглядають як один із перспективних напрямків, який дав би змогу детально вивчити феномен самопрезентації (Г. М. Андрєєва, А. Б. Богдановська, О. І. Брацок, О. М. Капустіна, Н. А. Федорова, О. М. Шилівська та

ін.). Деякі аспекти самопрезентації особистості розглянуто в контексті досліджень нарративної ідентичності (Г. М. Андреева, А. Б. Богдановська, Дж. С. Брунер, Дж. Поттер, Ю. Б. Турушева, Н. В. Чепелева). Дослідники звертають увагу на те, що в рамках нарративної психології феномен самопрезентації набуває нової інтерпретації [2; 8]. Водночас розгляд нарративу в контексті процесу самопрезентації відкриває можливості для використання нарративів в емпіричних дослідженнях ситуацій міжособової взаємодії. Н. А. Федорова вважає, що нарратив можна розглядати як одну із технік, або навіть стратегій, самопрезентації [8]. Дослідники наголошують на доцільності використання нарративного аналізу як одного з методів дослідження вербальної самопрезентації, зокрема віртуальної самопрезентації особистості [1; 2; 5; 8].

Аналіз наукової літератури, проведений для виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, засвідчує, що нарративна психологія надає нові ресурси для інтерпретації феномена самопрезентації. Проте проблема самопрезентації в контексті нарративного підходу комплексно ще не виступала предметом спеціального аналізу, а накопичений теоретичний та емпіричний матеріал досі залишається розрізненим. Вивченість питання самопрезентації особистості в нарративному підході поступається використанню нарративного аналізу в локальних дослідженнях вербальних технік самопрезентації. Отож виникає потреба узагальнення і концептуалізації нової інтерпретації феномена самопрезентації в контексті нарративної психології.

Мета статті: теоретичний аналіз проблеми самопрезентації особистості в контексті нарративного підходу.

Звернення психологічної науки до проблематики нарративу пов'язане, на думку дослідників, з невдоволенням так званим *life less* ("позбавленим життя" підходом у психології). Результатом стало захоплення аналізом зв'язку між "Я" і "Мова", або ширше – між "Я", "мова" і "реальність" [1]. За головну одиницю аналізу було взято нарратив – організовану, послідовну в часі оповідь суб'єкта про актуальні життєві події, що відбувається в процесі міжособової взаємодії. У 1970–1980-х роках група провідних американських учених (Дж. С. Брунер, Т. Сарбін, Б. Шейфер) почала дослідження нарративу як організаційного принципу людського життя. Дослідники розглядали оповідальну форму (і письмову, і усну) як психологічну, лінгвістичну, культурологічну та філософську основу людських прагнень до злагодності з природою та умовами існування [1; 3]. В основних положеннях нарративної психології "не стільки важливим є питання про справжню

природу Я, скільки питання про те, як про власне Я говорить індивід” [12, р. 102]. Зміщується увага з “пошуку Я як сутності на методи конструювання Я”, не стільки про заданість Я, скільки про Я-творення [1]. Вивчення “оповідання про себе”, що покладено в основу наративу, стає новою стратегією дослідження ідентичності в наративній психології. У дискурсивних практиках повсякденного життя у формі наративу-оповідання, “озвучуванні” власних уявлень про те, “хто Я”, “виробляється” ідентичність [там само]. Таким чином, ідентичність розглядається не як ментальне досягнення, а як досягнення відносин.

Як оповідання наратив завжди адресується Іншому і тому є основним компонентом соціальної взаємодії, виконує функцію передавання соціальних знань та самопрезентації індивіда, його саморозкриття, декларування і ствердження індивідуальної системи цінностей, поглядів, переконань [1; 2; 6; 8; 10; 12]. У контексті наративного підходу дослідники визначають самопрезентацію як спосіб презентації власної ідентичності партнерові по взаємодії [5]. Отже, змістом самопрезентації стає знайомство Іншого з обраним або щойно сконструйованим варіантом ідентичності і водночас усвідомлення суб’єктом самопрезентації як нової “версії” себе [9].

Відмітна риса теорії наративної психології полягає в тому, що історії, які ми оповідаємо про самих себе, тісно пов’язані з більш широким культурним контекстом. Тому вся проблематика ідентичності та способів її захисту, що забезпечується самопрезентацією, вписується в контекст культури та соціальних відносин [1; 2; 6–8; 10]. Будь-яка конкретна історія створюється з урахуванням притаманних певній культурі очікувань, типових сюжетів, мотивів, причин та наслідків. Розгляд самопрезентації як функції наративу значно розширює уявлення про перцептивну складову зазначеного феномена (оцінювання соціальної ситуації, прогнозування реакцій аудиторії), іншого змісту набуває і питання здійснення впливу. Ю. Б. Турушева описує перформативну функцію наративу, що полягає в його здатності впливати на реципієнта [6]. Конструюючи наратив, суб’єкт самопрезентації більш-менш усвідомлено враховує не лише моральні норми, які стосуються партнера, а й канони того культурного середовища, до якого належить; він буде оповідання таким чином, аби справити певний вплив. А. Б. Богдановська наголошує, що зворотна оцінка аудиторії так само обумовлена культурними наративами, в яких уже закладено основні оцінки, дані культурою. Так, використання трагічного наративу викликає в аудиторії співчуття, комічного – сміх тощо [2]. Суб’єкт приміряє на себе вже існуючі або ж створює нові історії, що мають систематизувати його життєвий досвід з урахуванням тих наративних схем та дискурсів, що існують. Таким чином, процес побудови нарати-

ву об'єднує реальність істинного Я суб'єкта ("історія для себе") і реальність публічного Я ("історія для іншого") [2; 10]. Окрім того, розповідь нарративу може бути завжди іншою, оскільки залежить від особистості самого оповідача, від його суб'єктивного ставлення до події та ступеня її усвідомлення. Отже, сконструйована в процесі взаємодії ідентичність відображає як культурні і соціальні норми, так і суб'єктивний погляд індивіда на свою власну історію.

Сама ситуація публічності, яку розглядають у класичній соціальній психології як фактор актуалізації публічного Я суб'єкта і процесу самопрезентації, з позицій нарративного підходу має інший психологічний зміст. Особливість обстановки публічності полягає в тому, що індивід поділяє її з іншими. Сама ж ця обстановка є не просто лінією розмежування між особистим і публічним Я (що традиційно для постановки більшості експериментальних ситуацій у класичних дослідженнях самопрезентації), а певним середовищем, у якому конструюється Я суб'єкта, середовищем, у якому зникає завіса між сценою і кулісами, встановлена ще І. Гофманом розірваність між особистісним і публічним [2]. Отже, ситуація взаємодії є водночас необхідною умовою конструювання та презентації ідентичності. Особливим типом ситуації публічності, на думку одного із засновників нарративної практики М. Уайта, слід вважати створення атмосфери спільноти. Саме створення атмосфери спільноти дає змогу здійснювати самопрезентацію "за своїми правилами" [7, с. 195].

Наративне розуміння діалогічне, воно завжди передбачає наявність "розуміючого" суб'єкта. Саме в результаті діалогу з іншими в наративі здійснюється синтез нових сенсів, що зазначає Н. В. Чепелева [10]. На думку ж Г. М. Андреевої, яка посилається на І. Маркову, втрата діалогічності загрожує втратою ідентичності [1]. Через це загальноприйнята в класичній соціальній психології схема, що містить суб'єкт і об'єкт самопрезентації, дає хибне уявлення про активного оповідача (суб'єкта самопрезентації) та пасивного слухача або групу реципієнтів (об'єкт самопрезентації). У наративному підході слухачі завжди (у певному сенсі) є співавторами історії [11].

Г. М. Андреева, розглядаючи ідентичність у наративному підході, вводить в ужиток поняття взаємної самопрезентації. Дослідниця наголошує, що відповідальність за текст оповідання про себе передбачає також і контроль дозування емоційних оцінок як себе, так і партнера по взаємодії в разі їх включення у зміст взаємної самопрезентації. Вона також наголошує на необхідності спеціального осмислення в експериментальній практиці проблеми взаємних самопрезентацій ідентичності в ситуації взаємодії [1].

Висновки. Наративний підхід слід визнати одним із перспективних напрямів пошуку соціально-психологічних ресурсів для розвитку ефективної індивідуальної самопрезентаційної компетентності особистості в численних ситуаціях взаємодії. У наративній психології самопрезентацію розглядають як одну з основних функцій наративу. Психологічним змістом самопрезентації є знайомство Іншого з обраним або щойно сконструйованим варіантом ідентичності суб'єкта. Ситуація взаємодії з позицій наративного підходу характеризується діалогічністю і стає певним середовищем, у якому конструюються ідентичності суб'єктів та актуалізується потреба в їх взаємній самопрезентації. Зрозуміло, проблема самопрезентації особистості потребує подальшого осмислення в контексті наративної психології та наративної практики.

Література

1. *Андреева Г. М.* Презентации идентичности в контексте взаимодействия [Электронный ресурс] / Г. М. Андреева // Психологические исследования. – 2012. – Т. 5. – № 26. – Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2012v5n26/772-andreeva26.html> (10.12.2016).
2. *Богдановская А. Б.* Психосемантическое исследование личностно-смысловой организации автобиографического нарратива / А. Б. Богдановская // Знание, понимание, умение. – 2012. – № 1. – С. 171–177.
3. *Брокмайер И.* Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмайер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – № 3. – С. 29–42.
4. *Климчук В. О.* Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації : монографія / В. О. Климчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 290 с.
5. *Пикулёва О. А.* Психология самопрезентации личности : монография / О. А. Пикулёва. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 320 с.
6. *Турушева Ю. Б.* Нарратив как культурный медиатор развития личности: взгляд сквозь призму культурно-исторической психологии / Ю. Б. Турушева // Культурно-историческая психология. – 2016. – № 2. – С. 24–32.
7. *Уайт М.* Карты нарративной практики: Введение в нарративную терапию : [пер. с англ.] / М. Уайт. – М. : Генезис, 2010. – 326 с.
8. *Федорова Н. А.* Проблема самопрезентации: подход нарративной психологии / Н. А. Федорова // Знание, понимание, умение. – 2007. – № 2. – С. 206–212.
9. *Хачатрян М. А.* В поисках автора: субъект в нарративной практике / М. А. Хачатрян // Журнал практического психолога. – 2015. – № 2. – С. 62–80.
10. *Чепелева Н. В.* Ідентичність особистості в контексті психологічної герменевтики / Н. В. Чепелева // Наукові студії із соціальної та політичної

психології : зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 13 (16). – С. 13–25.

11. Coates J. “My mind is with you”: story se-quences in the talk of male friends / J. Coates // *Narrative Inquiry*. – 2001. – Vol. 11. – № 1. – P. 81–101.
12. Potter J. *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour* / J. Potter, M. Wetherell. – London : Sage, 1987. – 256 p.

References

1. Andreeva, G. M. (2012). Prezentatsii identichnosti v kontekste vzaimodeystviya [The Presentations of Identity in the Context of Interaction]. *Psikhologicheskkiye issledovaniya* [Psychological Studies], <http://psystudy.ru/index.php/num/2012v5n26/772-andreeva26.html> [downloaded 10 December 2016] (rus).
2. Bogdanovskaya, A. B. (2012). Psikhosemanticheskoye issledovaniye lichnostno-smyslovyoy organizatsii avtobiograficheskogo narrativa [Psychosemantic study of Personal Semantic Organization of Autobiographical Narrative]. *Znaniye, ponimaniye, umeniye* [Knowledge. Understanding. Skill], 1, 171–177 (rus).
3. Brokmayer, I. and Harre, R. (2000). Narrativ: problemy i obeshchaniya odnoy alternativnoy paradigmy [Narrative: problems and prospects of one alternative paradigm]. *Voprosy filosofii* [Problems of Philosophy], 3, 29–42 (rus).
4. Klymchuk, V. O. (2015). *Motyvatsiyni dyskurs osobystosti: na shliakh do sotsialnoi psikhologii motyvatsii* [Personality Motivational Discourse: on the Way to Motivation Social Psychology]. Zhytomyr (ukr).
5. Pikulyova, O. A. (2013). *Psikhologiya samoprezentatsii lichnosti* [The Psychology of Personality Self-Presentation]. Moscow: Infra-M Publ. (rus).
6. Turusheva, Yu. B. (2016). Narrativ kak kulturnyy mediator razvitiya lichnosti: vzglyad skvoz prizmu kulturno-istoricheskoy psikhologii [Narrative as Cultural Mediator of Personality Development: Looking through the Prism of Cultural and Historical Psychology]. *Kulturno-istoricheskaya psikhologiya* [Cultural and Historical Psychology], 2, 24–32 (rus).
7. White, M. (2010). *Karty narrativnoy praktiki* [Intoduction to Narrative Therapy]. Moscow: Genezis Publ. (rus).
8. Fedorova, N. A. (2007). Problema samoprezentatsii: podkhod narrativnoy psikhologii [The Problem of Self-Presentation: Narrative Psychology Approach]. *Znaniye, ponimaniye, umeniye* [Knowledge. Understanding. Skill], 2, 206–212 (rus).
9. Khachatryan, M. A. (2015). V poiskakh avtora: subyekt v narrativnoy praktike [Seaching for the Author: the Subject in Narrative Practice]. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa* [The Journal of Practical Psychologist], 2, 62–80 (rus).
10. Chepeleva, N. V. (2006). Identychnist osobystosti v konteksti psikhologichnoi hermenevtyky [Personality Identity in the Context of Psychological Hermeneutics]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psikhologii* [Scientific Studies in Social and Political Psychology], 13 (16), 13–25 (ukr).
11. Coates, J. (2001). “My mind is with you”: story se-quences in the talk of male friends. *Narrative Inquiry*, 11 (1), 81–101.
12. Potter, J. and Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.

Chepurna H. L. The problem of person's self-identity in the narrative approach

The article deals with theoretical analysis of person's self-identity within the narrative psychology. Contemporary researchers define self-presentation as one of the fundamental concepts of social psychology. It cannot be restricted to manipulative activities for the sake of creation of the desired impression, and narrative approach is one of the priorities in modern self-presentation studies. Theoretical analysis of this issue has shown that a narrative is the main component of social interaction, it serves as the transfer of social knowledge. Narrative has the function of individual's self-presentation, self-disclosure, self-declaration and statement of values, attitudes, beliefs. Within the narrative approach, self-presentation is perceived not only as the management of impressions, but also as a process of constructing the identity of the subject. Constructed in the process of interaction, the identity bears reflection of cultural and social norms and reflects the subjective view of the individual on his or her own story. Therefore, there happens solving the conflicts, reconciliation between the public and personal I. Thus, it was concluded that the phenomenon of self-presentation acquires a new interpretation in the context of narrative psychology. At the same time, usage of narrative analysis offers new opportunities for empirical studies of self-identity.

Key words: self-presentation, narrative, narrative identity, narrative psychology, narrative analysis.

© Чепурна Г. Л.

І. П. Шевякова

**ПРАГНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ДОСКОНАЛОСТІ:
ВІКОВИЙ КОНТЕКСТ**

Обстоюється думка, що прагнення особистості до досконалості (перфекціонізм) від дитинства до дорослості має вікову специфіку вияву. Стверджується, що прагнення до досконалості є утворенням ціннісно-смиислової сфери, яке з переходом від однієї стадії онтогенезу особистості до іншої безпосередньо детермінується і виражається в системах спілкування людини, її провідному виді діяльності та соціальних ролях. Таке розуміння перфекціонізму дає підстави говорити про характерні вікові вияви і типові проблеми перфекціоністів. Завдяки використанню дихотомічного підходу до розуміння перфекціонізму, а саме врахуванню його конструктивної та деструктивної природи, вдалося окреслити чинники ризику в становленні особистості (соціально запропонований перфекціонізм, "конфлікт досягнень", високий рівень загального перфекціонізму), а також протективні (захисні) чинники, що сприяють особистісному зростанню і розвитку (висування реалістичних цілей діяльності, прийняття недосконалостей у собі та інших, вияв сумлінності, мотиву досягнення успіху).

Ключові слова: перфекціонізм, прагнення до досконалості, вік, перфекційна самопрезентація, прокрастинація.